

ки різним науковим поглядам на один і той самий предмет, іноді навіть таким, що взаємовиключають один одного, і хоча вона своїм підґрунтям має офіційно визнану систематизацію чинних юридичних норм, все ж спроможна вийти за межі реальних потреб і інтересів тих, хто володіє матеріальними цінностями і керує даним суспільством. Тобто, вона ідеально спроможна на всеохоплююче пізнання реальної правової дійсності. Саме це й надає правовій парадигмі України здатності бути науковою основою державної правової політики, спрямовуючи останню на демократичну трансформацію українського суспільства, зокрема його правової системи.

С. Погребняк, доцент НЮА України

Втілення принципу гуманізму в праві

Гуманізм (від лат. *humanitas* — людяність) — світогляд, в центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень.

Хоча вперше термін «гуманізм» в значенні певного погляду на життя, особистої філософії з'явився у датського філософа Габрієля Сібберна (*Gabriel Sibbern*, 1824–1903) в роботі «Про гуманізм» (1858)¹, його ідейні витоки сягають ще часів давніх Греції і Риму. Історики розрізняють античний гуманізм і гуманізм арабського відродження (XI–XII ст.ст.), візантійський гуманізм (XIV–XV ст.ст.) і гуманізм епохи європейського Відродження (XIV–XVI ст.ст.). Його цінності одержали широке визнання в епоху Просвітництва, перетворившись із того часу — поряд з наукою, технологією й ідеєю прав людини — на глибинний і постійно діючий чинник загальноєвропейської цивілізації².

Цю думку можна простежити в тексті преамбули проекту Договору про запровадження Конституції для Європи, в якій, зокрема, констатується, що «Європа є континентом, що його мешканці, від прадавніх часів

¹ Див.: Современный гуманизм: обзор ИНИОН РАН // <http://humanism.al.ru/ru/articles.phtml?num=000142>.

² Див.: *Гинзбург В. Л., Кувакин В. А.* Международное гуманистическое движение и «МАНИФЕСТ 2000» // <http://atheismru.narod.ru/Ginzburg/Articles/09.htm>.

поступово залюднюючи його терени, створили цивілізацію, виплекали впродовж століть цінності, що є *підвалинами гуманізму*: рівність людей, свободу, шанування розуму...»¹.

Стрижневими етичними ідеями сучасного гуманізму є:

— визнання гідності і незалежності особистості головною соціальною цінністю;

— максимізація свободи вибору людини (зокрема, свободи слова і совісті, права на особисту думку і незалежне дослідження, права кожної особистості на власний спосіб життя), яка має поширюватися так далеко, наскільки це не завдає шкоди іншим. У зв'язку з цим гуманістична етика схвально багатоманітність моральних поглядів і людських цінностей;

— додержання принципу, згідно з яким кожна людина заслуговує до себе людського ставлення; визнання давньої заповіді, що наказує приймати до свого середовища чужих, поважаючи їх відмінності;

— визнання інших загальнолюдських моральних стандартів, а саме: правдивості і додержання обіцянок, чесності і відвертості, доброзичливості і надійності, вірності і вдячності, неупередженості і справедливості, добросовісності і прагнення до співробітництва тощо;

— шанування таких чеснот, як здатність до творчості, самостійного вибору, мислення і поведінки, прагнення до максимальної реалізації талантів і здібностей, одержаних людиною від природи, спрямованість на засвоєння раніше невідомих їй сфер діяльності;

— гармонійне поєднання етики і розуму; віра в те, що збільшення знань дозволяє людям бути мудрішими і людянішими, а моральні норми сприяють прогресові розуму; розуміння того, що будь-які людські цінності і моральні принципи найбільш адекватно можуть бути обґрунтовані завдяки рефлексії; пошук злагоди при наявності суперечностей шляхом розумного діалогу².

Гуманізм як шляхетна ідея не могла не знайти своє втілення в праві. Можна із впевненістю стверджувати, що він є однією з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей³, з якою пов'язаний так званий другий вимір права як явища духовного життя суспільства⁴. Право нібито

¹ Конституційні акти Європейського Союзу: Частина I / Упоряд. Г. Друзенко; За заг. ред. Т. Качки. – К., 2005. – С. 314.

² Див.: Гуманистический манифест 2000 // <http://www.futura.ru/index.php3?idart=76>.

³ Див.: Юридична енциклопедія: В 6 т. / Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К., 1998. – Т. 1: А–Г. – С. 660.

⁴ Див.: *Алексеев С. С.* Восхождение к праву. Поиски и решения. – М., 2001. – С. 219–220.

переводить гуманістичні ідеали і принципи з суто соціально-етичної реальності в юридичну, внаслідок чого гуманність набуває статусу правового поняття¹. З цих причин сучасне право іноді навіть афористично визначають як обіцянку людяності, надану однією частиною людей іншій частині і гарантовану законом².

Вищі гуманітарні засади, зумовлені сутністю суспільства і прагненням людини до високого, гідного становища, реалізуються насамперед у цінностях природного права. Однак гуманізм поряд зі свободою, справедливістю і рівністю без всяких сумнівів є також однією з основних засад позитивного права. Це категорично необхідно враховувати під час створення, застосування і тлумачення юридичних актів.

Цілком зрозуміло, що позитивне право має існувати для блага людини, а не навпаки — людина для права³. Тому сьогоднішнє право невинувато іменують гуманістичним і персонорічним⁴: У своїх найкращих європейських зразках воно нібито концентрується навколо людини, її цінностей та інтересів⁵, забезпечує їх юридичну захищеність, створює умови для реалізації потенціалу людини, хоча і не гарантує цю реалізацію без її власних зусиль⁶. Гомоцентричним стає також сучасне міжнародне право, що зумовлює суттєві зміни в його цілях, функціях та інститутах⁷. У принципі, саме в цьому напрямку має розвиватися українська правова система, виходячи з наших євроінтеграційних сподівань.

Конституційно-правове регулювання

Гідність людини як провідний гуманістичний концепт — без всяких перебільшень «архимедова точка опори»⁸ сучасного західного права і сучасної конституційної держави. Про це чітко заявлено в Загальній

¹ Див.: Радбрух Г. Філософія права: Пер. з нім. — К., 2006. — С. 224.

² Див.: Гарпон А. Хранитель обещаний: суд и демократия: Пер. с франц. — М., 2004. — С. 201.

³ Див.: Селиванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. — К., 2002. — С. 160.

⁴ Див.: Алексеев С. С. Вказ. праця. — С. 480.

⁵ Мабуть, з цим сьогодні пов'язується підвищена увага юридичної науки до антропології права — дисципліни, яка репрезентує «людський» вимір права, передбачає з'ясування людської складової в праві і правової якості в людині (див.: Социальная антропология права современного общества / Под ред. И. Л. Честнова. — СПб., 2006. — С. 17–18).

⁶ Див.: Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. — Х., 2002. — С. 201.

⁷ Див.: Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век. — М., 2000. — С. 162.

⁸ Див.: Государственное право Германии: В 2 т.: Сокр. пер. нем. семитом. изд. — М., 1994. — Т. 1. — С. 18.

декларації прав людини 1948 р.¹ і проєкті Договору про запровадження Конституції для Європи². Ця ідея, яка ґрунтується на кантівському вченні про моральну автономію особи³, знаходиться і серед загальних засад Конституції України: згідно зі ст. 3 людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме ця стаття слушно розглядається як юридичний фундамент гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні⁴. Визначаючи це, не слід забувати, що її практична реалізація є досить складним і довготривалим процесом, який вимагає, зокрема, переосмислення основоположних засад правової системи України.

Досвід доводить, що оптимальною формою втілення і захисту гідності особистості, її індивідуальності і неповторності є інститут невід'ємних і невідчужуваних прав людини. Саме за його першочерговою допомогою право реалізує принцип гідності людини, перетворюючи громадян з об'єктів впливу на активно діючих суб'єктів. Невипадковим є те, що положення про права людини відкривають тексти багатьох сучасних конституцій. У них нібито стверджується: держава бере свій початок в людині і знаходить своє виправдання в тій мірі, в якій вона задовольняє існуючі потреби людей⁵.

Конституція України послідовно закріплює на правовому рівні важливі гуманістичні постулати, зокрема: багатоманітність (ст. 15); право людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 23); свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54); інші різноманітні свободи (ст. ст. 27–35 та ін.); існування обов'язків перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23); обов'язок не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68).

¹ Характерно, що Декларація починається словами: «Беручи до уваги, що визнання гідності, притаманної всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру ...».

² Так, відповідно до проєкту серед цінностей, на яких засновано Європейський Союз, на першому місці знаходиться цінність шани до людської гідності (ст. 2 Частини I). Союз робить людську особистість осердям своєї діяльності (преамбула Хартії засадничих прав Союзу).

³ Кант вчив, що гідність і цінність людини полягають у її здатності до морального самовизначення. Тому кожен має поважати автономію іншого. Ніхто не повинен розглядатися як інструмент для якихось цілей. У цьому полягає першооснова права на шанування людської гідності і пов'язаних з цим вимог (детальніше про це див.: Циппеліус Р. Філософія права: Пер. з нім. – К., 2000. – С. 123).

⁴ Див.: Конституція України: Науково-практичний коментар / Ред. кол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий та ін. – Х.; К., 2003. – С. 19.

⁵ Див.: Государственное право Германии. – Т. 1. – С. 15, 175.

Усе це дає підстави вважати гуманізм невід'ємним конституційним принципом. До таких самих висновків дійшов і Конституційний Суд України, чие праворозуміння взагалі є гуманістичним, людиномірним¹. Так, в Рішенні у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004² Суд прямо посилається на конституційний принцип додержання гуманізму, а в Рішенні у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005³ він підкреслює, що діяльність правотворчих і правозастосовних органів має здійснюватися, зокрема, за принципом гуманізму.

Конституція пропонує нам певний «гуманістично насичений» образ людини: первинної, не похідної від суспільства істоти, визначальними якостями якої є розум (здоровий глузд) і свобода⁴, особистості, наділеної відчуттям власної гідності і можливістю вільного розвитку, проте одночасно залежної від багатоманітності міжособистісних відносин, що визначають таку особистість в її конкретній індивідуальності, особи, покликаної до відповідальної участі у формуванні людського співжиття⁵. Це образ особистості з наголосом на «Я»⁶, а не «пучка суспільних відносин», «інструмента або молекули суспільного організму»⁷. Він має максимально послідовно втілюватись в юридичних актах інших галузей права, які повинні створюватись у тональності вихідної довіри до людини, а не відштовхуватись від гіпотези про «погану людину», тобто про неспроможного контрагента, негідного сина або нечемного працівника⁸.

Цивільно-правове регулювання

На нашу думку, принцип гуманізму втілюється в цивільному праві насамперед в його загальних засадах. Немає сумнівів в тому, що вимоги неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимості незаконного позбавлення права власності, ро-

¹ Див.: *Рабінович П.* Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України) // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 15.

² Див.: *Офіц.* вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.

³ Див.: Там само. – 2005. – № 42. – Ст. 2662.

⁴ Див.: *Арановский К. В.* Конституционная традиция в российской среде. – СПб., 2003. – С. 243.

⁵ Див.: *Хессе К.* Основы конституционного права ФРГ: Пер. с нем. – М., 1981. – С. 68.

⁶ Див.: *Арановский К. В.* Вказ. праця. – С. 245.

⁷ Див.: *Гьофнер Й.* Християнське суспільне вчення: Пер. з нім. – Львів, 2002. – С. 57.

⁸ Див.: *Гаранон А.* Вказ. праця. – С. 183.

зумності і добросовісності¹ та ін. є гуманістичними за своїм ідейним підґрунтям (див. ст. 3 ЦК України).

Зрозуміло, що існують й інші аспекти реалізації принципу гуманізму в цивільному праві. Так, під впливом цього принципу в новому ЦК суттєво змінено умови відшкодування моральної шкоди (див. ст. ст. 23, 1167–1168 та ін.). Нині набуває все більшої популярності позов про відшкодування моральної шкоди, який виконує гуманістичну місію оберігання гідності людини². На думку Міністерства юстиції України, ця популярність свідчить про зростання правосвідомості, правової культури громадян, про ще один крок до правової держави, у центрі уваги якої перебуває кожна окрема особа³.

Існують також приклади безпосереднього посилення норм цивільного права на цей принцип. Їх можна знайти в законах у сфері інтелектуальної власності. Так, умовами надання правової охорони для деяких об'єктів інтелектуальної власності (знак для товарів і послуг⁴, винаходи і корисні моделі⁵, промисловий зразок⁶, зазначення походження товарів⁷) є їх несуперечність принципу гуманізму.

Правове регулювання соціальних і гуманітарних питань

Як відомо, гуманізм проявляється в поважному ставленні до людини, піклуванні про неї, зокрема в забезпеченні соціального захисту певним категоріям людей. Принципи гуманізму і соціальної держави зумовлюють існування обов'язків держави дбати про добробут і гармонійний розвиток власних громадян, їх соціальну захищеність.

¹ Наприклад, справедливо вважається, що презумпція добросовісності і розумності поведінки особи (ч. 5 ст. 12 ЦК) базується на нормі Конституції, яка проголошує гідність людини найвищою цінністю (див.: *Гаджиев Г. А.* Конституционные принципы рыночной экономики (развитие основ гражданского права в решениях Конституционного Суда Российской Федерации). – М., 2002. – С. 90–91).

² Див.: *Рабінович П., Гришук О.* Гідність людини як фундамент її природного права на компенсацію моральної шкоди // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 2 (29). – С. 23.

³ Див.: Відшкодування моральної шкоди: Методичні рекомендації. Лист Міністерства юстиції України від 13. 05. 2004 р. № 35-13/797 // Юрид. вісник України. – 2004. – № 44.

⁴ Див. ст. 5 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. № 3689-ХІІ.

⁵ Див. ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. № 3687-ХІІ.

⁶ Див. ст. 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р. № 3688-ХІІ.

⁷ Див. ст. 8 Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16 червня 1999 р. № 752-ХІV.

Тому не випадково, що утвердження гуманістичних ідей є принципом культурної політики¹, а гуманістична спрямованість — принципом охорони здоров'я². На принципі (засаді) гуманізму ґрунтуються освіта³, кінематографія⁴, державна політика в галузі театру і театральної справи⁵. Гуманність є засадою благодійництва та благодійної діяльності⁶, захисту тварин від жорстокого поводження⁷, принципом надання соціальних послуг⁸, психіатричної допомоги⁹.

Адміністративно-правове регулювання

Реформування адміністративного права, що відбувається протягом останніх років, пов'язується з необхідністю впровадження в вітчизняну правову систему нових стандартів, пріоритетом яких є захист прав людини від свавілля держави. Норми й інститути адміністративного права мають бути спрямовані на створення ефективних юридичних механізмів і процедур, що забезпечують реалізацію і захист прав і законних інтересів громадян у сфері публічного права, формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей¹⁰.

Природно, що за таких умов сучасні закони, присвячені публічній службі, містять численні приклади безпосереднього посилання на принцип гуманізму. Так, принцип гуманізму прямо згадується як основний

¹ Див. ст. 2 Основ законодавства України про культуру від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ.

² Див. ст. 4 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ.

³ Див. преамбулу і ст. 6 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ.

⁴ Див. ст. 5 Закону України «Про кінематографію» від 13 січня 1998 р. № 9/98-ВР.

⁵ Див. ст. 3 Закону України «Про театри і театральну справу» від 31 травня 2005 р. № 2605-ІV.

⁶ Див. ст. 2 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 р. № 531/97-ВР.

⁷ Див. ст. 4 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р. № 3447-ІV.

⁸ Див. ст. 3 Закону України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. № 966-ІV.

⁹ Див. ст. 4 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. № 1489-ІІІ.

¹⁰ Про це згадується, зокрема, в Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженій Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98. В ній наголошується на необхідності запровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади і місцевого самоврядування як діяльності щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, спрямованості при наданні послуг з боку виконавчої влади на задоволення потреб особи і суспільства.

принцип державної служби¹, служби в органах місцевого самоврядування², дипломатичної служби³. Він покладений в основу діяльності міліції⁴, Державної кримінально-виконавчої служби України⁵, Збройних Сил України⁶, внутрішніх військ⁷, військ Цивільної оборони України⁸ тощо.

Кримінально-правове регулювання

На нашу думку, гуманізм є невід'ємною засадою кримінального права. Так, в Рішенні у справі про призначення судом більш м'якого покарання Конституційний Суд України відзначив, що безпосереднім втіленням конституційних принципів додержання гуманізму, справедливості й законності є реалізована в нормах КК можливість особи, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, бути звільненою від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45), примиренням винного з потерпілим та відшкодуванням завданих ним збитків або усуненням заподіяної шкоди (ст. 46), передачею особи на поруки (ст. 47), зміною обстановки (ст. 48); особа може бути звільнена від покарання, якщо на час розгляду справи в суді її не можна вважати суспільно небезпечною (ч. 4 ст. 74) тощо.

Враховуючи російський досвід⁹, в принципі гуманізму можна виокремити два основні кримінально-правових аспекти: 1) кримінальне законодавство в пріоритетному порядку забезпечує безпеку людини, її прав і свобод від злочинних посягань; 2) кримінальне законодавство проявляє людське, гуманне ставлення до злочинця¹⁰.

¹ Див. ст. 3 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-ХІІ.

² Див. ст. 4 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. № 2493-ІІІ.

³ Див. ст. 3 Закону України «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 р. № 2728-ІІІ.

⁴ Див. ст. 3 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ.

⁵ Див. ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23 червня 2005 р. № 2713-ІV.

⁶ Див. ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 р. № 1934-ХІІ.

⁷ Див. ст. 3 Закону України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України» від 26 березня 1992 р. № 2235-ХІІ.

⁸ Див. ст. 3 Закону України «Про війська Цивільної оборони України» від 24 березня 1999 р. № 556-ХІV.

⁹ Нормативне викладення сутності принципу гуманізму в кримінальному праві здійснено в ст. 7 КК РФ.

¹⁰ Так, покарання та інші заходи кримінально-правового характеру не можуть мати на меті заподіяння фізичних страждань чи приниження людської гідності. Крім того, реалізація принципу гуманізму в КК вирішується за допомогою низки інститутів, які забезпечують диференціацію кримінальної відповідальності або звільнення від неї (детальніше про це див.: *Мальцев В. В.* Принципи уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. – СПб., 2004. – С. 161–179).

Кримінально-виконавче регулювання

На відміну від кримінального права кримінально-виконавче право прямо посилається на принцип гуманізму¹. Можна навести лише деякі приклади прояву людського, гуманного ставлення до засуджених. Так, згідно з Кримінально-виконавчим кодексом засуджені мають право на гуманне ставлення до себе і на повагу гідності, властивої людській особистості, на особисту безпеку, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, отримання інформації про свої права і обов'язки, порядок і умови виконання та відбування призначеного судом покарання, на звернення з пропозиціями, заявами і скаргами тощо². Мабуть, найбільш яскравим прикладом застосування принципу гуманізму в даній сфері є інститут амністії³.

Процесуально-правове регулювання

Самостійність, власна відповідальність і свобода рішень особистості не тільки утворюють базис інститутів матеріального права, а й вимагають їх послідовного втілення в процесуальному праві. Вони обґрунтовують необхідність діалогу між адміністрацією і громадянами, перешкоджають перетворенню людей на беззахисний об'єкт державної діяльності, яким розпоряджаються як предметом, чи то з добрими, чи то зі злими намірами⁴.

Слід погодитись з тим, що гуманізація — одна із основних сучасних тенденцій розвитку всієї системи процесуального права⁵, яка досить чітко проявилася при розробленні і прийнятті нового Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, істотній модернізації Кримінально-процесуального кодексу України.

Невипадковим є те, що захист (охорона) прав, свобод та інтересів фізичних осіб проголошені першочерговими завданнями кримінального та адміністративного судочинства і метою цивільного судочинства (див. відповідно ст. 2 КПК, КАС і ст. 1 ЦПК). Так, у кримінальному процесі це

¹ Так, згідно з ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України кримінально-виконавче законодавство, виконання і відбування покарань ґрунтуються на принципі гуманізму.

² Детальніше про реалізацію принципу гуманізму в кримінально-виконавчому праві див.: *Ведяхин В. М.* Гуманізм как нравственно-этический принцип российского права // Право и политика. – 2002. – № 12 // <http://law.averest-k.ru/biblioteka/index.php?data=2&content=2&id=31>.

³ Див., напр., преамбулу Закону України «Про амністію» від 31 травня 2005 р. № 2591-IV: «У зв'язку із 60-ю річницею Перемоги у Великій Вітчизняній війні, керуючись принципом гуманізму ...»

⁴ Див.: *Государственное право Германии.* – Т. 2. – С. 201–202.

⁵ Див.: *Лукьянова Е. Г.* Теория процессуального права. – М., 2003. – С. 140–141.

зумовлює як особливу увагу до прав і інтересів потерпілого від злочину, поновлення його гідності, так і акцент на охороні прав і законних інтересів особи, яка притягається до відповідальності.

Ідея гуманізму лежить в основі правил так званої елементарної процесуальної справедливості, що втілюються в принципах змагальності, диспозитивності, рівності перед законом і судом, незалежності суду, всебічності, повноти й об'єктивності дослідження обставин справи, в праві бути вислуханим, праві на інформацію, праві на правову допомогу, праві на розумні строки розгляду справи, праві на оскарження тощо.

Наше дослідження можна було б продовжувати на прикладах інших галузей права (сімейного, екологічного, трудового права та ін.), проте великої необхідності в цьому, мабуть, немає. Отже, неухильне, добросовісне втілення принципу гуманізму в юридичних актах слід розглядати як обов'язкову вимогу їх правового характеру.

С. Шевчук, професор Міжнародного
Соломонового Університету (м. Київ)

Судовий прецедент як джерело міжнародного права

Останнім часом в Україні поживалися наукові дискусії щодо припустимості визнання обов'язковості актів судової влади певної категорії не тільки для сторін у справі, тобто визнання за ними певної прецедентної природи, що спричинено також потребами юридичної практики. Актуальним у цьому зв'язку є дослідження питання судового прецеденту як джерела міжнародного права, виходячи з перспективи міжнародного співробітництва України, що постійно зростає, та євроінтеграційних процесів.

На перший погляд це питання може вважатися нескладним, оскільки судові рішення визнані як допоміжне джерело права в ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН (далі — Суд ООН), в якій передбачено:

«1. Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на основі міжнародного права, застосовує: